

URTX

DARRERES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES
A LA CIUTAT IBÈRICA DEL MOLÍ D'ESPÍGOL
(TORNABOUS, L'URGELL)

Jordi Principal, M. Pilar Camañes Villagrasa i Meritxell Monrós González

DARRERES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA CIUTAT IBÈRICA DEL MOLÍ D'ESPÍGOL (TORNABOUS, L'URGELL)

Abstract

Las últimas intervenciones arqueológicas realizadas en la ciudad ibérica del Molí d'Espígol (Tornabous, Lérida) han puesto al descubierto nuevas evidencias que obligan a replantear algunas de las hipótesis tradicionales sobre el origen del asentamiento, que dataría ahora del siglo VII a.n.e., y la evolución y disposición de sus estructuras defensivas. Igualmente, ha sido posible establecer la secuencia constructiva del Edificio Singular A, y avanzar en la comprensión de la del Edificio Singular C.

Recent archaeological works carried out in the Iberian city of Molí d'Espígol (Tornabous, Lleida) have offered new evidence to rethink some of the traditional assumptions concerning the origin of the settlement, assigned now to the seventh century BCE, and the evolution and sequence of its defensive system. Similarly, it has been also possible to establish the constructive phases of Building A, and to approach the meaning of Building C.

Paraules clau

Molí d'Espígol, ciutat ibèrica, sistema defensiu, Edifici Singular A, Edifici Singular C.

1. Introducció

La ciutat ibèrica del Molí d'Espíol es troba situada en el límit nord-est de la plana de l'Urgell, dins el terme municipal de Tornabous, a uns 1700 m al nord-est del nucli urbà (fig. 1).

Es tracta del jaciment ibèric més extens de la Catalunya occidental amb un urbanisme desenvolupat i complex (fig. 2), amb una important tradició pel que fa a recerca arqueològica, que es remunta al 1970, amb les primeres intervencions dirigides per Mn. A. Llorens, del Museu Diocesà de Solsona. Durant la segona meitat dels anys 70 del segle passat i primera dels 80, el jaciment fou objecte d'un intens programa d'excavacions en extensió per part de l'equip de la Universitat de Barcelona dirigit pel Prof. J. Maluquer de Motes, fins al 1988, moment en què el Dr. M. Cura se'n féu càrrec per delegació del Dept. de Cultura de la Generalitat de Catalunya. El seu treball al capdavant del jaciment (1988-1994) es plasmà en la seva tesi doctoral (CURA, 1996), que continua essent avui dia l'obra de referència sobre el Molí d'Espíol (CURA, 2006).

Des del 2000, el jaciment és gestionat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya que a partir del 2006 hi tornà a reprendre les intervencions arqueològiques amb un nou programa científic.

En aquesta línia d'actuació cal emmarcar els darrers treballs realitzats al jaciment que, en una primera fase, pretenen aclarir i verificar alguns dels punts foscos i incògnites que presenta encara el Molí d'Espíol malgrat la intensa recerca en ell desenvolupada. Uns primers resultats han afectat la

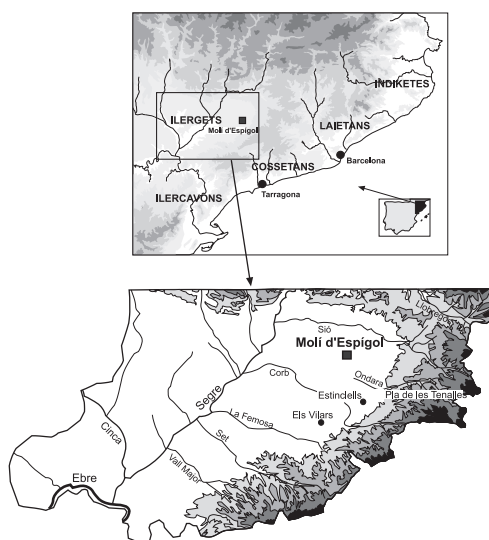

Fig. 1.
Mapa de situació

cronologia inicial del jaciment que pot situar-se ara per ara amb prou seguretat durant la primera edat del ferro (PRINCIPAL, 2006-2007).

La recerca en els darrers dos anys s'ha centrat en la consecució de seqüències estratigràfiques fiables en punts importants i determinants del jaciment per tal d'afavorir la comprensió de la seva evolució diacrònica, com ara a la zona 11 (àrea nord del jaciment), a la zona 15 o barri de l'Edifici Singular A i a la zona 17 o barri de l'Edifici Singular C.

2. La zona 11. Problemàtica

La campanya d'excavació realitzada per M. Cura el 1991 va posar al descobert en la part nord del jaciment, just en l'àrea del que ell va anomenar la «porta de l'esso» (CURA, 2006, 30), l'existència d'una gran torre (ac-

Fig. 2. **Planta del Molí d'Espígol**

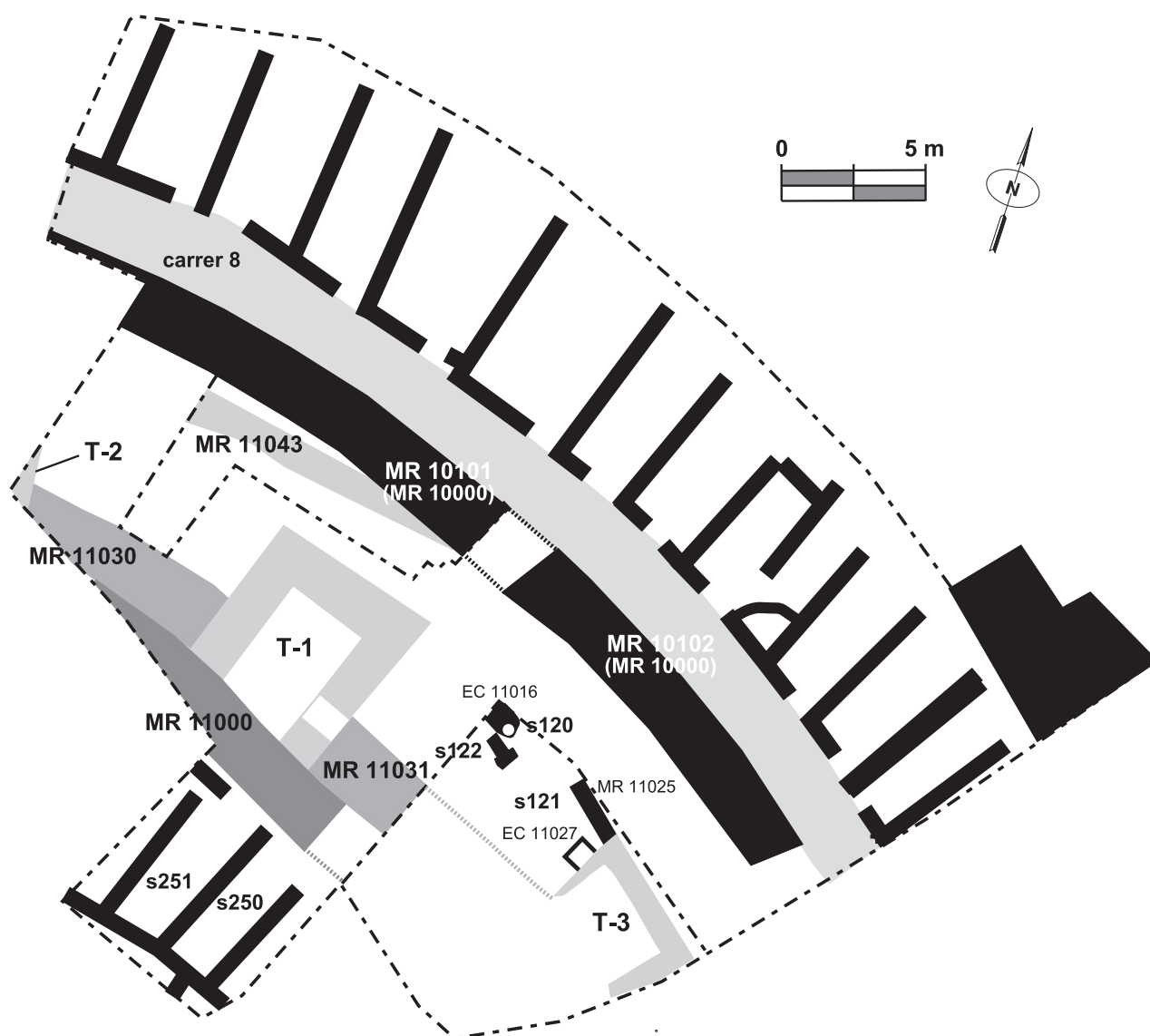

Fig. 3.
Planta zona 11

tual T-1) de planta rectangular (7 x 6 m), associada, a un important llenç de muralla (MR 11000); tot el conjunt quedava englobat dins del perímetre marcat per l'única muralla coneguda fins aquell moment, la muralla 1 (actual MR 10000) (CURA, 2006, p. 50). La posició de la T-1, just darrere i en la línia de la «porta de l'esso», portava a considerar com a hipòtesi més factible que aquesta fos un element més associat al sistema defensiu de la porta i, consegüentment, posterior al bastiment de la muralla 1 (MR 10000). Aquesta idea també semblava trobar una confirmació en la diferència de tècniques i materials constructius usats en la muralla 1 (MR 10000), i en la T-1 i la muralla associada a ella (MR 11000), que Cura passà a anomenar muralla 2. En conclusió, tot semblava indicar que el nou conjunt defensiu que apareixia dins l'hàbitat hauria funcionat com una mena d'*arx* destinada a protegir un espai o barri interior, bastida en un moment en què la muralla 1 (MR 10000) hauria per-

dut part de les seves funcions, sobrepassada per la construcció del barri extramurs septentrional (actual zona 20), és a dir, durant el segle -iv (CURA, 2006, p. 72).

La hipòtesi de Cura contemplava una evolució complexa d'aquest sistema defensiu (CURA, 2006, p. 72): en un primer moment s'hauria bastit un mur llis de 2 m d'amplada, a una distància de 7 m de la muralla 1, que progressaria de manera corbada, almenys vers l'oest, les restes del qual emergirien de nou sota el sector 95 (zona 14); en un segon moment, aquest primer llenç s'hauria trencat per tal de construir i incrustar-hi la T-1, i finalment s'hauria reforçat per l'interior amb un nou parament de 2 m d'amplada, donant al conjunt un aspecte massís.

Per tal d'obtenir confirmació d'aquestes hipòtesis es programà una intervenció a la zona 11 que es desenvolupà en dues campanyes, durant els anys 2007 i 2008.

Foto 1.
Cortina MR 11030
i mur T-2 al fons.

2.1. Els treballs d'excavació 2007

Els treballs realitzats en la zona 11 durant la campanya del 1991 (CURA, 1996, p. 258-267) semblaven indicar la inexistència d'estructures adossades o exteriors a la muralla 2. De fet, en aquesta part externa es documentà una potent capa d'argiles grogues, estèril, disposades a la manera d'un talús que des del punt superior de la muralla disminuïa progressivament fins a assolir el nivell de circulació actual¹ en una longitud de 2 m (CURA, 2006, p. 50). Així doncs, la previsió inicial era, des del punt de vista científic, constatar i validar la hipòtesi formulada per M. Cura i completar el registre iniciat durant les seves intervencions.

En base a aquestes premisses científiques, es dividí l'espai d'actuació en dues àrees a partir de la torre T-1, ja excavada: àrea de treball 1, que s'estenia al nord-oest de la torre T-1; i àrea de treball 2, al sud-est de la torre T-1 (fig. 3).

2.1.1. Desenvolupament dels treballs

a) L'àrea de treball 1

En primer terme, s'actuà en l'espai al nord-oest de la T-1, zona 11. Es definí una superfície aproximada d'uns 18 m², des del límit que configura el tall actual pel sud fins a la línia teòrica que marca la tanca del rebliment del carrer 8. Com a límit sud se seguí la progressió de la muralla 2, que segueix

una orientació nord-oest/sud-est. L'objectiu era, precisament, delimitar i posar al descobert la muralla 2 i deixar l'àrea en el mateix nivell de circulació que presenta el carrer 8 avui dia, i que correspondria al moment de reorganització urbanística de l'*oppidum* a l'inici del segle -iv, moment en què, segons M. Cura, caldria datar també la construcció de l'*arx* (CURA, 2006, p. 72).

La retirada del superficial (UE 11020) va deixar visible el coronament d'un tram de cortina de la muralla 2 (MR 11030), de la qual es podia seguir el traçat que travessava de banda a banda el sondeig i prosseguia vers l'oest a partir del tram conegut en la T-1. Així mateix, l'estrat superficial cobria, en la part nord del sondeig/espai exterior de la muralla MR 11030, un nivell d'enderroc (UE 11021), que queia en pendent des de la part superior de la muralla fins al límit del sondeig; aquest enderroc cobria també les restes de la muralla 1 la qual, en aquesta àrea, es presenta ja arranada (MR 10101). De fet, la disposició en pendent era deguda a l'existència, sota l'enderroc UE 11021, d'un potent estrat argilol·limós, compacte, de color groc amb aportacions roges i porpra (UE 11022), que s'adossava a la muralla MR 11030 formant un talús, i que ocupava, en descens, l'espai que s'estén entre el parament extern de la muralla MR 11030 i les restes de l'intern de la MR 10101. Aquest estrat, completament estèril, cal identificar-lo amb el documentat per M. Cura durant la intervenció del 1991 (CURA, 2006, p. 50), i

¹ Es tracta d'un nivell que no es correspon amb cap canvi sedimentari o estratigràfic, sinó d'un anivellament arbitrari realitzat per M. Cura per tal d'obtenir una superfície que permetés la circulació dels visitants per les restes de manera còmoda.

que ja trobà amb la mateixa disposició tant davant dels murs de la T-1 com de la part de muralla 2 per ell excavada.

D'altra banda, en l'espai de contacte de l'enderroc UE 11021 amb les restes de la muralla MR 10101 l'acumulació de lloses de calarenc gris era important, algunes de considerable grandària. De fet, en diversos punts es feia evident que l'espai cec entre la caiguda en talús de l'estrat UE 11022 i les restes de l'alçat del parament intern de la muralla MR 10101 havia estat intencionalment reblert amb lloses, ja que l'acumulació i disposició d'aquestes es presentava en un cert ordre de col·locació (UE 11035). Així mateix, aquest amuntegament de pedres i lloses s'elevava fins al nivell d'arrasament de la muralla MR 10101 de manera més o menys regular, i coincidí també amb el nivell de les portes que donen al carrer 8 en la darrera fase dels edificis del barri extramurs/zona 20. Conseqüentment, podria pensar-se que en el darrer moment d'ocupació del barri zona 20 documentat fins ara, aquest espai hauria estat regularitzat de tal manera que no es veurien ni la muralla MR 10101, arranada, ni els espais cecs deixats pel talús de la muralla MR 11030, ni el traçat del carrer 8, tot formant part d'una única superfície, potser una plaça o espai obert.

En l'angle sud-oest del sondeig va fer-se evident l'existència d'un tall (TR 11033) en la UE 11022, que coincidí amb la desaparició de la part superior del parament de la cortina MR 11030, que ha estat interpretat com un forat o una trinxera d'espoli per tal de prendre les lloses de la muralla. Aquesta acció d'espoli, tot i malmetre la muralla considerablement en aquest punt, no significà la pèrdua o remoguda completa del parament, car a una profunditat d'aproximadament 1,5 m, en el final de la trinxera, reaparegué. A més, en aquest punt el pany girava pràcticament en angle recte vers el nord i es perdia en el tall occidental de sondeig. Aquest nou parament (MR 11029), que no es diferenciava en res al de la cortina MR 11030 a nivell de tècnica constructiva, podria correspondre semblantment a una altra torre (d'ara en davant T-2) a l'estil de la T-1 (foto 1); així mateix, l'estrat UE 11022 també s'hi adossava i baixava en talús vers les restes de la muralla MR 10101. La hipòtesi, doncs, que actualment es considera més factible és que es tracti d'una veritable torre, a l'estil de la T-1, integrada en el mateix sistema de fortificació.

En excavar-se l'estrat d'enderroc que cobria la muralla 1 (MR 10101) va poder-se com-

Foto 2.
Muralla MR 10101

provar el sistema constructiu d'aquesta amb prou detall: es tracta d'una estructura d'aparell emplençton, doble parament de pedra sorrenca grisa de carreus de format mig i tall curat, combinant la disposició al llarg i través de manera no regular, amb rebliment de graves i pedra (foto 2).

L'excavació s'abandonà en assolir el nivell deixat per M. Cura el 1991 que és l'utilitzat avui dia per a l'itinerari de la visita al jaciment. Aquest nivell és completament artificial ja que la seva horitzontalitat ve donada precisament per les necessitats del circuit de visita.

b) L'àrea de treball 2

Segonament, s'actuà en l'espai est de la T-1, zona 11. Es delimità una superfície aproximada d'uns 127 m², des del límit que configurava el tall existent per l'oest fins al punt on es trobava el tall arbitrari que delimitava l'àrea excavada per l'est. Com a límit meridional se seguí la progressió de la teòrica línia marcada per la muralla 2.

L'objectiu era aconseguir posar al descobert la progressió del tram oriental de la muralla 2 des de la T-1. Això significava la remoguda del paquet de sediment anterior (el situat davant del parament de la muralla, hipotèticament), visible ja en el tall i que era paral·lelitzable al nivell groc-roig que s'adossava a les estructures de la muralla 2, excavat per M. Cura el 1991, el qual havia de ser, en principi, estèril.

Sota el nivell de terra vegetal superficial, aparegué un estrat (UE 11013) molt heterogeni, en què es documentaren materials barrejats de diverses èpoques. Aquest estrat semblava el resultat d'aportacions o remocions diverses dins l'espai del jaciment, segurament conseqüència de l'afectació patida per les estructures, sobretot espolis, des d'època medieval.

En retirar-se l'estrat UE 11013 va poder constatar-se l'existència efectiva del nivell argil·lollimós groc-roig (UE 11019) detectat per M. Cura amb anterioritat i visible en el tall, però que curiosament no es disposava en talús sinó que es presentava en horitzontal. Damunt seu, en el quadrant nord-oest del sondeig, aparegueren diverses estructures, part d'elles ja documentades durant les excavacions de M. Cura. Algunes d'aquestes estructures emergents, concretament unes lloses de format gran, entrelligades, del tipus que apareixen en el parament de la muralla 2, havien estat interpretades com el possible coronament d'un mur corresponent a un nou recinte defensiu (muralla 4) del qual M. Cura semblava haver identificat restes en altres llocs del jaciment (CURA, 2006, p. 51): segons aquest investigador, es tractaria d'una nova muralla que marcava l'existència d'un assentament de planta rectangular corresponent a la darrera fase d'ocupació del Molí d'Espígol, entorn del -100, al qual atorgava un caràcter militar (CURA 2006, p. 168).

Per contra, la posada al descobert de les restes ha permès refutar aquesta hipòtesi: tot apunta que es tractaria d'un conjunt que combina murs, estructures de suport i segurament d'emmagatzematge, el qual hauria estat bastit damunt de l'estrat argil·lollimós groc-roig UE 11019. Les estructures es presenten molt malmeses, potser espoliades ja d'antic però, en principi, és possible identificar les restes següents: un mur orientat nord-sud MR 11014, un altre orientat est-oest MR 11015 que se li adossa, i en el teòric espai septentrional que marcarien tots dos murs, una estructura formada per dos pisos de lloses disposades al llarg i través (EC

11016), la qual és parcialment tallada per una fossa o cubeta de planta circular; el perímetre d'aquesta cubeta queda perfectament marcat per un seguit de petites lloses clavades que el ressegueixen, tot formant una circumferència (EC 11017). Els murs MR 11014 i 11015 responen a un mateix model: parets de 0,45 m de gruix, a doble parament de lloses calarenques i reompliment de pedra i grava. L'EC 11016 és una estructura aproximadament rectangular (1 x 1,10 m) bastida a base de lloses calarenques de tall mig (c. 0,45 x 0,15 x 0,20 m) i gran (1,05 x 0,20 x 0,40 m) col·locades en tres nivells o pisos, seguint una disposició de través; la llosa superior de l'angle nord-est està retallada per tal de seguir la forma de l'estructura circular EC 11017. Les lloses estan falcades per altres de més petites i primes. Per altra part, l'EC 11017 és un conjunt de 14 llosetes calarenques de tall petit, disposades tot formant un cercle de 0,5 m de diàmetre. L'excavació del reblliment d'aquesta estructura (UE 11018) no va reportar cap dada significativa llevat del fet que es tractés d'un forat o cubeta de molt poca profunditat.

Les restes podrien interpretar-se com un espai interior delimitat per estructures murals de les quals només es conservarien restes parcials de dues, és a saber, la paret oest MR 11014 i la paret sud MR 11015 (parets de tanca occidental i meridional?). En l'interior d'aquest espai, situat prop de l'angle sud-est, existiria un conjunt format per una estructura elevada feta de lloses, a la manera d'una tarima, amb una altra de circular (EC 11017) segurament relacionada amb aquesta, que hauria servit com a recolzament, fixació o falca per a algun element de sosteniment o bé de base d'algun element o objecte que no disposés d'una superfície de repòs estable. Així doncs, es podria plantejar, amb les degudes reserves, que es tractaria d'un espai possiblement dedicat a algun tipus d'activitat especialitzada o treball que requerís estructures per tal de mantenir a la vista diversos elements o objectes en dipòsit, emmagatzemats.

La continuació de l'excavació de la UE 11013 en la part oriental del sondeig va donar pas a un panorama més complex. En primer lloc, en l'extrem est, a tocar del límit, va aparèixer el coronament d'una estructura de planta rectangular, en principi oberta pel sud, formada per tres murs (oriental MR 11026, septentrional MR 11036 i occidental MR 11037), orientada vers el nord, de c. 5 x 2,75 m. L'estrat UE 11019 continuava progressant vers l'est al mateix nivell que es trobava en l'espai ocupat pel conjunt d'estructures de

l'angle nord-oest fins a adossar-se als murs MR 11036 i 11037 de l'estructura rectangular. Muntat directament sobre la UE 11019 i recolzat contra la cara externa del mur MR 11037, en la seva meitat septentrional, s'exhumà una petita estructura de planta rectangular (1,25 x 1,50 m), buida, formada per una línia de lloses calarenques irregulars, de format mitjà (c. 0,30 x 0,20 m) (EC 11027), que aprofita precisament el parament extern del mur MR 11037 com a tanca oriental. Associada a l'EC 11027 aparegué una altra estructura mural (MR 11025), orientada est-oest, que partint de l'angle format pels murs MR 11036 i 11037 progressa uns 2 m cap a l'oest fins a desaparèixer. Aquesta estructura està formada per lloses calarenques primes, de format mitjà/gran, col·locades al biaix, inclinades cap al nord; l'aparença és la d'una paret feta a doble parament de lloses clavades amb reble intern (a la manera del mur MR 11014), vençuda cap al nord, les lloses i pedres de la qual s'han dispersat en produir-se l'ensulsiada de l'estructura. Amb tot, la paret MR 11025 sembla haver estat bastida damunt d'un nivell de reompliment (UE 11024) que regularitzaria l'estrat argilol·limós groc i estèril UE 11019, el qual, just en aquesta part, sembla baixar de cota.

De fet, aquest conjunt d'estructures presenta alguns paral·lelismes amb les documentades en l'angle nord-oest del sondeig: bastiment damunt de la UE 11019 i en la mateixa cota de nivell, aparell constructiu dels murs, estructures que denoten una certa funció especialitzada (cubetes, estructures de suport, tanques i petits espais tancats). Podria pensar-se, doncs, a manera d'hipòtesi que haurien format part d'un mateix complex constructiu malgrat que no existeixi connexió entre elles actualment, la qual cosa seria del tot justificable per l'alt grau d'afectació i destrucció que presenten les restes d'ambdós grups d'estructures. Així doncs, de manera provisional, s'ha atorgat als espais que semblen definir aquestes estructures les denominacions següents:

- Sector 120: espai situat a l'angle nord-oest del sondeig, delimitat en el seu extrem sud-est per la cantonada formada pels murs MR 11014 i 11015; en els seu interior es trobaven les estructures EC 11016 i 11017.
- Sector 121: hipotètic espai ara per ara impossible de definir, situat al sud del sector 120, del qual només es conservaria l'angle nord-est format pels murs MR 11014 i 11015.
- Sector 122: hipotètic espai situat a l'est del sector 120. En principi, estaria delimitat al

nord per les restes del mur MR 11025, a l'est per l'aprofitament del parament de la torre T-3 MR 11037, i a l'oest per les restes del mur MR 11014; en el seu interior es trobaria l'estructura EC 11027.

Quant a la cronologia del complex, l'heterogeneïtat de l'estrat que cobria les restes no permet assegurar una data concreta ara per ara. No obstant això, el percentatge majoritari de ceràmiques que la UE 11013 ha ofert correspon a una fàcies situable durant la primera meitat del segle -I, mentre que el fet que s'assentin damunt del nivell UE 11019 argilol·limós estèril, groc-roig, apunta vers una cronologia posterior al moment d'amortització de l'*arx*, i d'abandó general de la ciutat (final del segle -III). Així doncs, és força probable que aquestes estructures corresponguin a la darrera fase d'ocupació del jaciment, situable precisament en una data entorn del -100.

D'altra banda, en la part meridional del sondeig, la remoguda de la UE 11013 va permetre descobrir l'existència d'un tall (TR 11032) en la UE 11019, que des del límit occidental del sondeig prosseguia vers l'est, tot afectant els murs MR 11036 i 11037, els extrems meridionals dels quals apareixen trencats i escapçats. De fet, la hipòtesi inicial ens feia esperar que el parament de la muralla 2 mantindria una continuïtat a partir del tram conegut que parteix de la T-1, tot i que en la intervenció del 2001 (PRINCIPAL, 2003, p. 24-26) ja s'havia pogut constatar que en el tram més pròxim a la T-1, aquesta apareixia arranada i espoliada. Aquesta teòrica continuació de la muralla 2 havia de seguir la progressió que mostrava ara el tall. Així doncs, caldria considerar conjuntament les següents apreciacions:

- a) L'estrat argilol·limós groc-roig, estèril, UE 11019, havia d'adossar-se al parament extern i aquest es troba tallat de manera abrupta, clara i, en principi, en vertical.
- b) Durant l'excavació no aparegueren en superfície restes de cap parament de muralla ni estructura mural.
- c) No existeix cap diferència entre l'estrat superior UE 11013 i el que s'estenia i s'adossava/reomplia al tall en la UE 11019 i, per tant, considerem que es tractaria del mateix estrat.

En funció de l'exposat, interpretem, doncs, aquest tall com una acció d'espoli, un trinxera de dimensions considerables feta amb l'objectiu de desmuntar la muralla 2 en

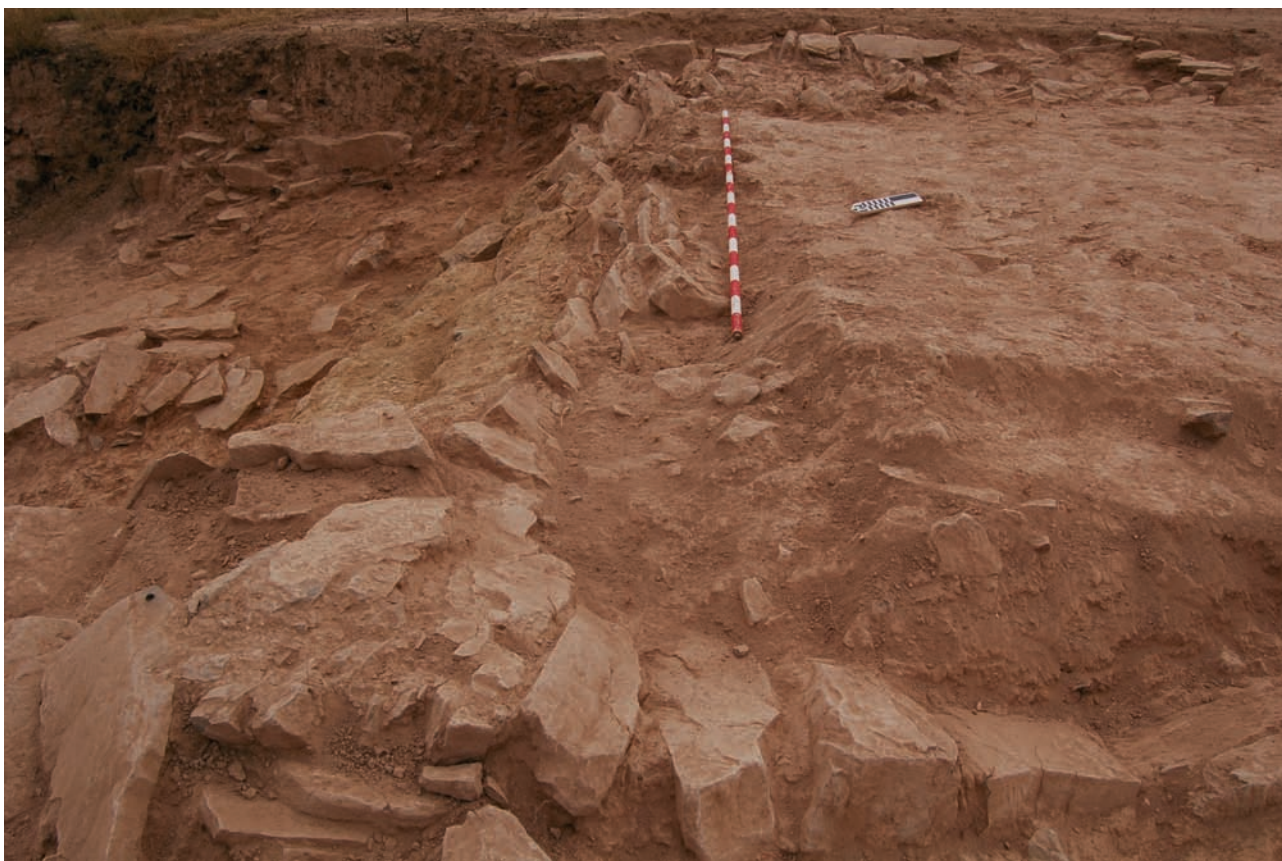

Foto 3.
Paraments T-3

aquest tram i aprofitar-ne les lloses per a altres construccions, el qual hauria provocat la pràctica desaparició de la muralla 2 en aquesta àrea i la destrucció de part dels murs MR 11036 i MR 11037.

Per tant, a la vista d'aquestes apreciacions, podria proposar-se que l'estructura rectangular formada pels murs MR 11026, 11036 i 11037 seria una nova torre (T-3), com ara la T-1, documentada per M. Cura, i la teòrica T-2, que hauria perdut el seu tancament meridional de resultes de l'espoli sofert per la muralla 2 (foto 3).

D'altra banda, podríem encara mantenir la hipòtesi d'una continuïtat de la muralla 2 vers l'est malgrat hagi estat espoliada (manca de restes i l'existència de la trinxera TR 11032): en l'excavació del 2001 que afectà aquesta zona, la muralla 2 va aparèixer a una cota molt més baixa i progressava clarament vers l'est, tot perdent-se en el tall. Així doncs, és probable que quan sigui possible retirar els paquets de sediment UUEE 11019 i 11013, a una cota inferior, apareguin les restes de la muralla 2, és a dir, les restes de la cortina situada entres les torres T-1 i T-3 (MR 11031).

L'excavació es va abandonar en aquest punt. La part de la UE 11013 considerada com a

reompliment de la trinxera d'espoli TR 11032 no s'excavà i es deixà al nivell de la UE 11019 per tal de mantenir un pis horitzontal.

2.2. Els treballs d'excavació 2008

Durant el 2008 es decidí realitzar un sondeig per tal d'establir la seqüència estratigràfica d'aquesta àrea, la llargada del qual fos l'espai entre la part central de la cortina MR 11030 documentada el 2007, i les restes de la muralla MR 10101 (6,25 m de longitud) i l'amplada uns 2 m. En funció de la interpretació d'aquesta àrea realitzada per M. Cura (2006, p. 71-73), la hipòtesi de treball era la possible documentació d'estructures associades a la muralla MR 10000 (continuació del barri zona 14 vers el nord-est en cas que no hagués estat destruït per la reestructuració duta a terme a començ del segle -iv o pel bastiment de l'*arx*), corresponents al període ibèric antic; i, tot seguit, restes dels nivells de l'hàbitat inicial, de la primera edat del ferro, com ara les excavades durant la campanya del 2006 (PRINCIPAL, 2006-2007). Aquesta hipòtesi de treball, però, es demostrà completament errònia.

Les informacions deixades per M. Cura (2006, p. 50) portaven a pensar que el nivell horitzontal arbitrari en què es deixà la UE 11022 i que s'estenia per tot l'espai lliure de-

limitat per la cortina MR 11030, la muralla MR 10101 i les torres T-1 i T-2, tindria relativament poca potència i que donaria pas a una regularització compacta, feta a base de blocs de pedra i sediment, com la que es documentà en les campanyes de M. Cura (2006, p. 49) i de l'any 2006 en la zona 14 (PRINCIPAL, 2006-2007, p. 114-118).

Per contra, l'exhauriment del nivell argil·lós estèril UE 11022 deixà al descobert, en l'extrem nord del sondeig, just a tocar del parament de la muralla MR 10101, el coronament d'una estructura mural (MR 11043) que seguia, en principi, l'orientació de la muralla però que la seva teòrica progressió vers l'est havia de portar-la a entrar en contacte, convergir o adossar-se amb la MR 10101; aquesta apreciació preliminar era impossible de confirmar ja que la continuació del mur MR 11043 quedava fora dels límits del sondeig. Igualment, sota del nivell UE 11022 es documentà un nou estrat que interpretarem com un rebliment intencionat (UE 11039); aquest rebliment, prou homogeni i amb una potència considerable, s'adossava tant a la muralla MR 11030 com al mur MR 11043, i en la seva cota final, en la interfàcies amb l'estrat immediatament següent, s'hi documentà un llit de petites llosetes calcàries. Per sota, un nou nivell de rebliment (UE 11044), més compacte, servia de base o pla horitzontal tant del mur MR 11043 com de la cortina MR 11030, sobre el qual totes dues estructures s'assentaven; sota aquest estrat es detectà finalment el sòl geològic. Així doncs, interpretem la UE 11044 com un nivell de rebliment/regularització, una mena de superfície de fonamentació per al bastiment de les primeres estructures de l'assentament (fig. 4).

Així doncs, l'excavació del sondeig va desmuntar parcialment les hipòtesis que fins

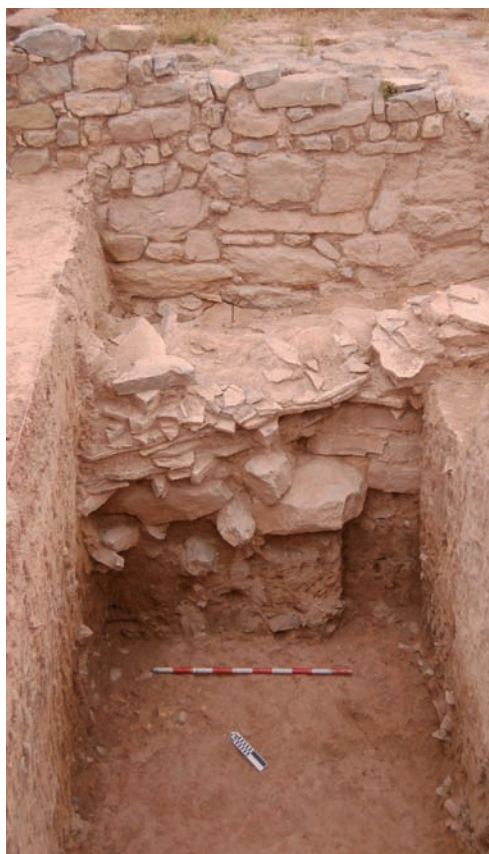

Foto 4.
**Estructura MR 11043
i parament intern
muralla MR 10101**

ara havien servit per interpretar la seqüència cronològica i constructiva del jaciment i, alhora, plantejaven noves incògnites:

- No semblava haver existit cap barri d'estructures adossades a la muralla MR 10101.
- La cortina MR 11030 (i per extensió molt probablement la resta del conjunt de la MR 11000) fou bastida directament sobre un nivell de fonamentació que regularitzava el sòl geològic; l'alçada conservada, des de la seva base fins al coronament conservat avui dia és d'uns

Fig. 4.
**Secció S-N sondeig
zona 11**

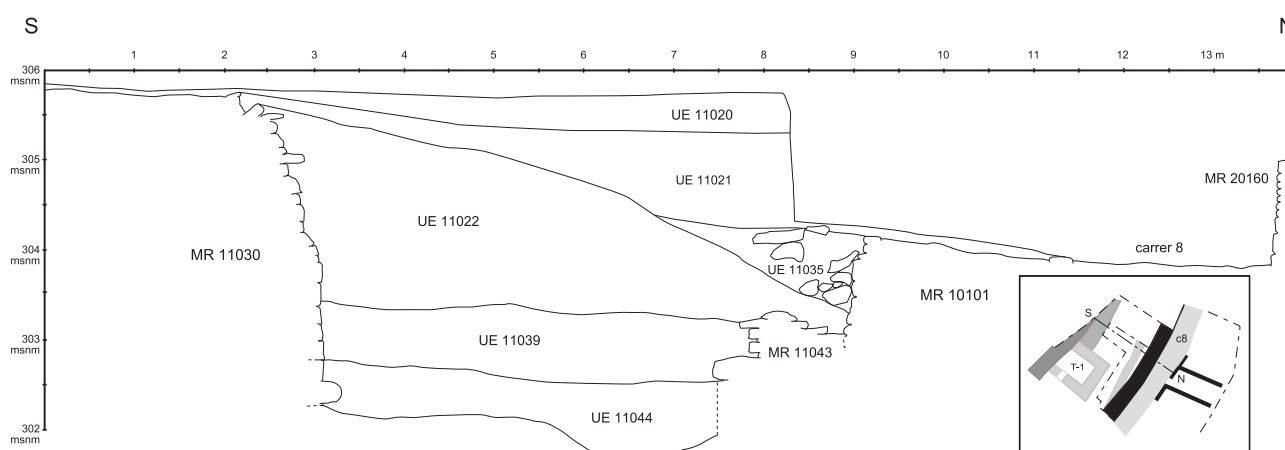

Foto 5.
**Parament cortina
MR 11030**

3 m (foto 5). Aquesta constatació portava a pensar que, o bé calia considerarla com la primera o una de les primeres edificacions del jaciment; o bé que la reestructuració edilícia del començ del -IV fou molt intensa i que significà la destrucció de bona part de les estructures d'aquella àrea, cosa que hauria permès la construcció de la nova muralla des del sòl geològic.

- c) El mur MR 11043, construït directament també sobre el rebliment UE 11044, havia de considerar-se contemporani a la cortina MR 11030 a tenor de la seqüència estratigràfica, i necessàriament vinculat al complex de la muralla MR 11000. D'altra banda, aquesta estructura mural presentava una factura força peculiar: bastida a partir de blocs de calcària irregulars i lloses (similar a la muralla MR 11000), la part superior semblava força desballestada, espoliada o rebentada, conservant-se només alguna filera feta a

base de lloseta i pedra petita (com si es tractés de l'ànima d'un mur o bé les restes d'algun tipus d'emplècton). Però a mesura que es profunditzava, el parament es mostrava més gruixut i format per blocs de mesura considerable (entre c. 0,70/1 m), però de factura igualment tosca, fins a la base. Així mateix, la progressió del parament apuntava de manera força evident vers un contacte o convergència amb la muralla MR 10101.

Davant d'aquestes noves incògnites, es decidí ampliar el sondeig cap a l'est, arran de muralla 10101, tot seguint-ne l'alineació, amb l'objectiu de comprovar la relació entre aquesta i el mur MR 11043. Es delimità, doncs, una superfície de c. 7,60 m de llargada (des del tall nord-est del sondeig precedent fins més enllà de l'extrem est del parament de la muralla MR 10101, on s'obria la teòrica porta nord del primer perímetre emmurallat del jaciment o «porta de l'esso») i 1,20 m d'amplada (vers el sud, des del parament intern de la muralla MR 10101, davant de la T-1); també s'aprofità l'ocasió per eixamplar el sondeig i fer-lo passar per davant de la porta de la muralla MR 10101.

S'inicià l'excavació amb la remoguda de les restes de l'estrat UE 11022 dins el límit del sondeig, el qual, de bell nou, deixà al descobert tant el coronament de l'estructura mural MR 11043, com el rebliment UE 11039. La seqüència es repetia de la mateixa manera que havia estat documentada en el sondeig precedent, però aquest cop es féu evident que el mur MR 11043 havia estat parcialment destruït i que, de manera clara, entrava en contacte amb la muralla MR 10101: aquesta, de fet, cobria o passava pel damunt del MR 11043 (foto 6). És a dir, que la construcció de la muralla MR 10101 significà l'obliteració del mur MR 11043, i que aquesta es bastí aprofitant, en certa mesura, la base del mur MR 11043 com a fonament.

Aquesta primera apreciació es confirmà definitivament en excavar la part del sondeig corresponent a la teòrica porta nord de muralla MR 10101 o «porta de l'esso». Esperàvem documentar aquí la continuació de l'estructura mural MR 11043 donat que la llum de la porta havia de correspondre a un espai buit. En canvi, la remoguda del nivell de terra que tapava l'espai, molt alterat per les obres de consolidació realitzades al final dels anys 80/inici dels 90 del segle passat, va oferir un escenari ben diferent: la muralla MR 10101 continuava a la cota de la UE 11039 i es perdia pel tall oriental del sondeig; i en aquest punt, aquesta muntava per da-

munt de l'estructura mural MR 11043 que, en part, quedava amortitzada i, en part, havia estat destruïda en construir-se la primera.

Així doncs, cal concloure que la porta nord o «porta de Iesso» tradicionalment atribuïda a muralla MR 10101 podria no haver existit, resultat de la interpretació d'aquest sector per part de M. Cura i que es plasmà en un creixement de les estructures realitzat durant les obres de consolidació dels anys 80/inici dels 90 del segle passat. Si bé podria ser possible que existís una porta en l'espai que roman inexcavat. Aquest supòsit resulta improbable, ja que la muralla MR 10101 sembla continuar de manera ininterrompuda. Tanmateix, no s'hauria de menystenir aquesta possibilitat.

En aquest punt s'abandonà l'excavació.

2.3. Discussió

La successió lògica de la seqüència estratigràfica porta a considerar que les construccions inicials, primerenques del Molí d'Espígol serien la muralla MR 11000, en conjunt, amb les seves torres, i l'estructura mural MR 11043 que s'hauria disposat en paral·lel a la muralla, ambdues construïdes al mateix temps; posteriorment, el mur MR 11043 hauria estat parcialment desmuntat per tal de bastir un nou perímetre emmura-

llat (MR 10000) durant el període ibèric antic, però almenys bona part del complex de la muralla MR 11000 sembla haver-se conservat, marcant el teòric nivell de circulació la cota del rebliment UE 11039. Això vol dir, doncs, que si la datació de la construcció de la muralla MR 10000 podem situar-la durant la segona meitat del segle -vi, aquestes estructures defensives han de ser necessàriament anteriors i relacionables, consegüentment, amb les restes de la primera edat del ferro documentades en el sondeig del sector 99 (PRINCIPAL, 2006-2007); tanmateix, la seva conservació ve a indicar que, en quedar superades pel nou perímetre de muralla, esdevindrien una mena d'espai fortificat dins les mateixes defenses, el qual permetria continuar mantenint la hipòtesi de l'existència d'una *arx*. La idea d'una continuïtat en l'ús de part d'aquest complex defensiu al llarg de la vida del jaciment es veuria confirmada pels estrats d'amortització de la T-1 documentats per M. Cura i que caldria situar al final del segle -iii (CURA, 2006, p. 72); però també pel bastiment, just damunt del parament oriental de la T-1 (MR 11051), dels murs MR 11052 i 11054, que haurien funcionat amb la porta PR 11053, accés aquest que es troba pràcticament al mateix nivell de cota que l'alçada conservada de la cortina MR 11031. De fet, a la llum de les noves dades, l'evolució del complex muralla MR 11000 i T-1 seria reinterpret-

Foto 6.
**Estructura MR 11043
i progressió de la
muralla MR 10101
més enllà de la
“porta de Iesso”**

table en els termes següents: la seqüència d'estratigrafia horitzontal de les diferents estructures murals indiquen que la primera construcció hauria estat el parament de muralla MR 11000, de 2 m, d'amplada, que M. Cura considerava com un reforç posterior realitzat en el moment del bastiment de la T-1 (cf. supra).² Sobre ella es recolza l'estructura rectangular de la T-1, i posteriorment s'hi haurien disposat les cortines MR 11030 i 11031, que semblen col·locar-s'hi a la manera de reforç. En conclusió, les cortines MR 11030 i 11031 i la T-1, van ser bastides segurament com a part d'un mateix programa constructiu, i superposades a la muralla MR 11000, per tal de fer més sòlida i massissa l'estructura defensiva. De fet, aquest tipus de sistema defensiu amb folres es documenta també en la fortalesa dels Vilars, on la superposició de llenços de muralla amb torres es dona precisament a la fase preibèrica (JUNYENT [et al.] 2009, p. 309-310).³

D'altra banda, també hauríem de considerar la funció de l'estructura mural MR 11043 dins tot aquest entramat. En base a les dades disponibles actualment, una primera hipòtesi seria considerar-la com una paret d'escarpa associada al complex de torres i muralla; però també seria possible que el mur MR 11043 hagués servit de límit o paret d'un hipotètic fossat.⁴

Posteriorment, en la fase d'expansió i remodelació urbanística de la ciutat durant l'ibèric ple, la muralla MR 10000 seria desmuntada en tot aquest sector septentrional, tot condicionant-lo com un espai públic obert, plaça o distribuïdor; el complex de la muralla MR

11000 s'hauria conservat parcialment, però s'hi disposaria ara una mena de revestiment atalussat (UUEE 11019 i 11021) que ocuparia gairebé tot l'espai entre el parament de la muralla inicial i l'enderroc de la muralla MR 10000. Queda encara per resoldre el tema de l'accés o porta corresponent a la muralla MR 10000, ja que la troballa de la continuació vers l'est del parament MR 10101, en principi, invalidaria la hipòtesi de l'existència d'una porta septentrional.

Per últim, durant la darrera fase d'ocupació del jaciment, del final del segle -II/mitjan -, aquesta àrea septentrional es reocuparia, almenys l'espai entre la T-1 i la T-3: es produiria un augment de la cota topogràfica mitjançant una regularització del nivell de circulació que s'alçaria ben bé 1,5 m, en què s'hi bastiria una nova agrupació d'estructures. Sembla provat que part dels paraments de la T-1 i la T-3 encara conservarien certa alçada, i molt segurament serien reutilitzats: per a la T-3, l'estructura EC 11027, que es recolza en el parament occidental de la torre, o la paret MR 11025 que segueix l'alineació del parament septentrional, tot configurant l'hipotètic sector 122, en serien bons testimonis; per a la T-1, el bastiment dels murs MR 11051 i 11054, amb una porta (PR 11053), segurament correspondria a un darrer ús de l'espai de la torre que caldria vincular amb el conjunt d'estructures que defineixen els sectors 120 i 121, el sòl d'ús dels quals es correspon, per cota, amb el llindar de la porta PR 11053.

En global, i com a conseqüència no solament de les importants remodelacions i

² Aquest investigador es va veure obligat a forçar no només la seqüència constructiva del complex sinó també la seva cronologia de resultes de la presència, darrere el mur MR 11000, de les estructures de la zona 19 (sectors 250 i 251), excavades a començ dels anys 70 per Mn. Llorens i datades del segle -IV, les parets de les quals apareixien escapçades en l'espai de contacte precisament amb la muralla MR 11000; M. Cura interpretà aquests indicis com a evidències d'una destrucció o amortització de part dels sectors de la zona 19 en produir-se la construcció de la MR 11000, cosa que obligava, necessàriament a situar l'operació també durant el segle -IV (Cura 2006, 46 i 72). Amb tot, una observació més concreta dels paraments permet concloure que la relació entre la muralla MR 11000 i els extrems septentrionals dels murs MR 19101 i 19102 dels sectors 250 i 251 no resulta del tot clara: d'una banda, perquè no disposem de cap registre específic ni de les excavacions de Mn. Llorens ni de M. Cura en aquest espai que en permeti reconstruir la seqüència; i, de l'altra, per la mateixa lògica constructiva d'ambdós sectors, que no presenten cap punt d'accés al seu interior si no és, precisament, mitjançant els espais de pas interpretats per M. Cura com a escapçaments dels murs realitzats en ser bastida la muralla MR 11000. De fet, aquest tipus d'accés o espai de comunicació, per la teòrica part posterior dels sectors i precisament també associat a una paret de tanca de muralla, el trobem en altres punts del jaciment, com és el cas dels sectors 152 i 153 i la muralla 3, a la zona 20. Així mateix, sembla existir un altre mur (UE 19106) que arrenca paral·lel a la muralla MR 11000, i que faria de tanca almenys del sector 252. La visió de conjunt, resulta, doncs, més complicada i problemàtica.

³ Amb tot, la tècnica constructiva, la modulació de les torres o la forma d'aquestes difereixen del model de Vilars, malgrat l'aparent semblança.

⁴ Tant si s'hagués tractat d'una simple escarpa com d'un mur vinculat a un fossat, la construcció de la muralla MR 10000 hauria significat la seva definitiva amortització, que hauria aprofitat, de fet, part del parament per recolzar-hi la nova edificació i dotar-la així de més estabilitat en la fonamentació. Per altra part, no disposem de cap dada, ara per ara, que ens permeti plantejar, ni tan sols suggerir, que la muralla MR 10000 hagués portat associat algun element de tipus fossat.

Foto 7.
Vista general de l'Edifici Singular C, en primer terme, i de l'Edifici Singular A, en segon terme. 1994.
 Fotografia: Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga).

afectacions que patí aquesta àrea en concret al llarg de la vida del jaciment, sinó també de la diversitat i heterogeneïtat d'actuacions arqueològiques que s'hi ha anat desenvolupant al llarg dels darrers 30 anys, el panorama que presenta és complicat, amb un notable grau de complexitat i fins i tot d'incertesa a nivell interpretatiu, que només futures intervencions podran aclarir.

3. La zona 15 o barri de l'Edifici Singular A

3.1. Introducció

Els treballs a l'Edifici Singular A van començar l'any 1977 sota la direcció de J. Maluquer de Motes, que s'havia fet càrrec de les excavacions del Molí d'Espígol dos anys abans. La intervenció en aquesta zona durà fins al 1983. Anys més tard, el 1987 es repregueren les excavacions a l'assentament sota la direcció d'en M. Cura, que excavà, entre altres zones, també a l'Edifici Singular A. Ambdós investigadors van estudiar aquest complex del qual ja en destacaven les peculiaritats. Maluquer de Motes, entre altres publicacions, va publicar diversos articles en què feia referència a aquesta construcció (MALUQUER DE MOTES, 1971; 1982; 1986; 1987, p. 244-247). D'altra banda, M. Cura en la seva tesi doctoral dedicà un ampli apartat a l'Edifici Singular A (CURA, 2006, p. 160);

però també publicà, entre d'altres, un article on descrivia de manera específica l'excavació del sector 65 (CURA 1989, p. 173-182). Amb tot, aquests investigadors no han estat els únics en tractar la problemàtica d'aquest edifici, ja que tant T. MONEO (2003, p. 205-207) com F. GRÀCIA (2004, p. 84) n'han fet esment en alguns dels seu treballs (foto 7).

La zona 15 està formada pel propi Edifici Singular A i una agrupació de cases en bateria (fig. 2). Aquesta agrupació d'espais es construeixen i s'orienten a partir del traçat dels carrers 3, 4 i 5, de manera que queden definits tres grups d'espais o àmbits. El primer i més important és el que s'orienta i s'obre al carrer 3, la via principal. Es tracta del sector 61, que engloba els espais 55N i 55S, 62, 63, 64 i 65. La seva situació privilegiada ja indica la importància que té entre aquest grup d'àmbits; a més, presenta una arquitectura completament diferent del mòdul utilitzat en la resta de la zona (tots els sectors, exceptuant els de l'Edifici Singular A, presenten una modulació de 6 x 2 m aprox.), però, a la vegada, marca la construcció dels espais que s'obren als carrers secundaris 4 i 5 (fig. 5).

Al nord d'aquest primer grup es troba la resta de sectors que formen aquest barri (66, 201, 202, 203, 204, 260, 261, 262, 263 i

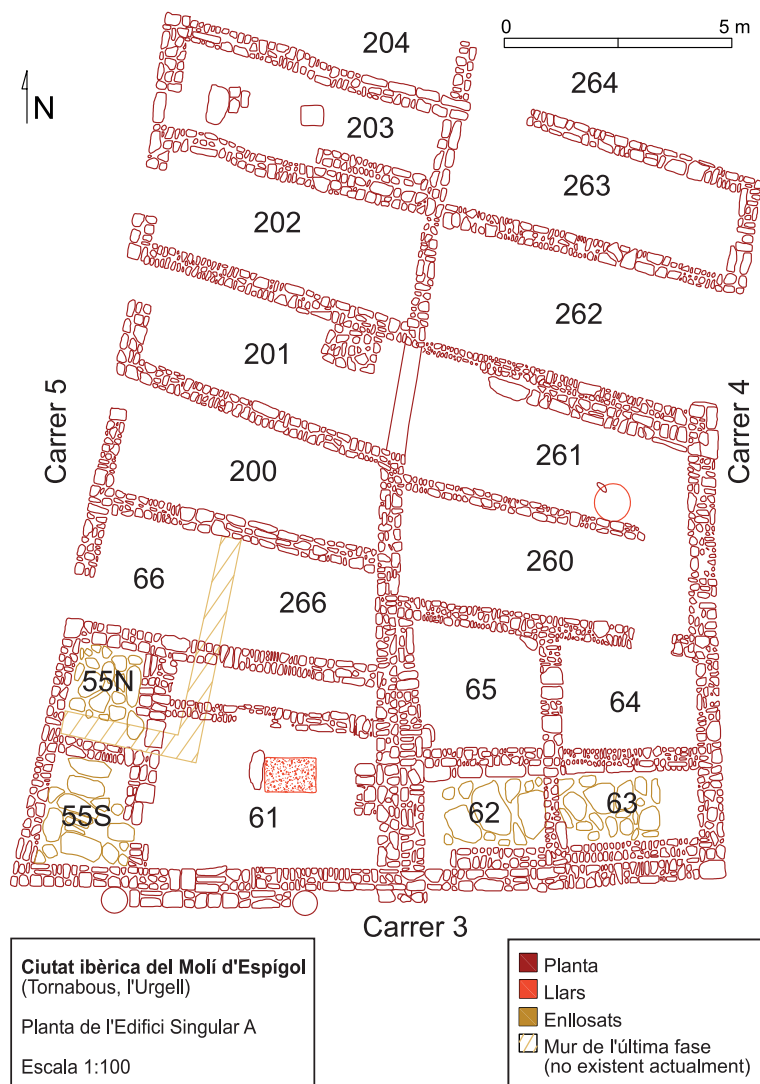

Fig. 5.
Planta de l'Edifici Singular A.

264), els quals es poden dividir en dos grups: els que s'orienten cap al carrer 5 (66, 200, 201, 202, 203 i 204) i els que s'orienten cap al carrer 4 (260, 261, 262, 263 i 264).

El nostre coneixement sobre l'evolució urbanística de la zona 15, el barri de l'Edifici Singular A, varia segons el sector. Dels situats al nord de l'Edifici (66, 201, 202, 203, 204, 260, 261, 262, 263 i 264) només en coneixem l'última fase. Pel que fa al sector 200, documentem dues fases i del 266 en coneixem tres.

3.2. L'Edifici Singular A

L'Edifici Singular A és una edificació complexa de planta trapezoïdal, de 15,8 m de longitud per 6,2 m d'amplada, que ocupa una superfície, aproximadament, de 98 m²; queda delimitat per l'est pel carrer 5, per l'oest pel carrer 4 i pel sud pel carrer 3, pel qual s'hi faria l'accés; pel nord queda limitat pels sectors 266 i 260. Dels sectors que constitueixen l'Edifici Singular A (61, 55N,

55S, 62, 63, 64 i 65) hem pogut reconèixer fins a sis fases constructives.

L'Edifici Singular A l'hem d'entendre com un únic edifici complex, format per un conjunt de sectors, l'àmbit 61 del qual n'és el distribuïdor. La singularitat de la construcció no només radica en la seva arquitectura sinó en la visió de conjunt de totes les dependències.

Després d'un estudi de les reformes constructives detectades en el sector 61, que es poden apreciar en els murs que actualment encara es conserven, i una posterior hipotètica restitució estratigràfica realitzada a partir del material exhumat en les excavacions d'en J. Maluquer de Motes i d'en M. Cura, hem pogut plantejar les diferents fases de l'edifici.

S'han establert, doncs, sis fases (fig. 6), la més antiga de les quals (la fase VI datada de començ del segle -v) no està acabada

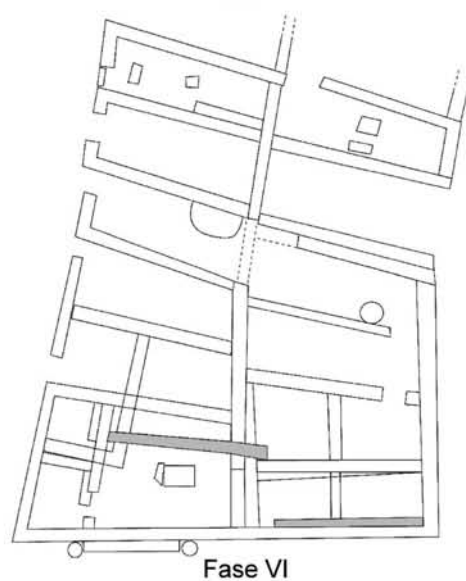
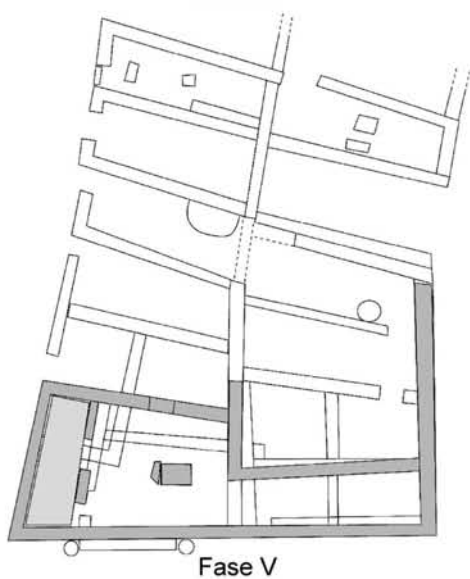
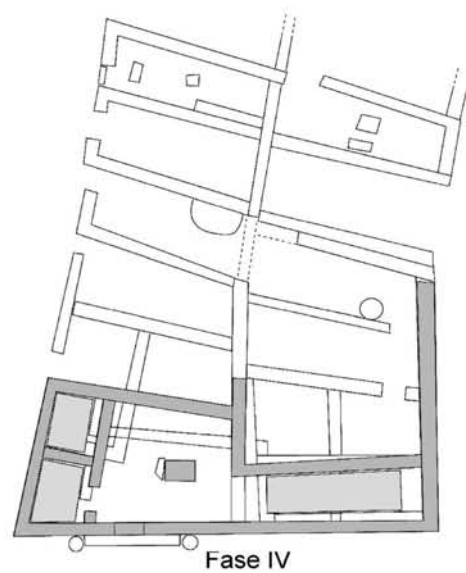
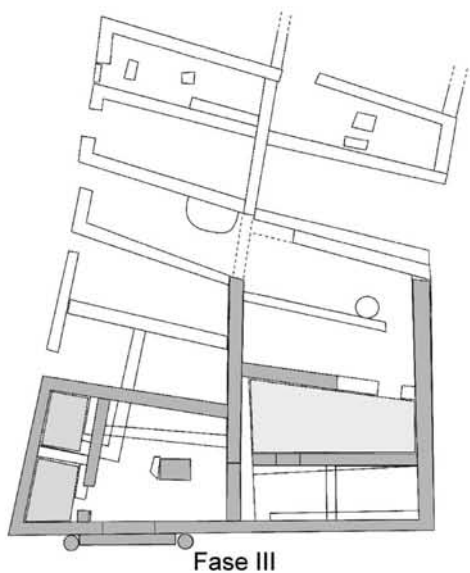
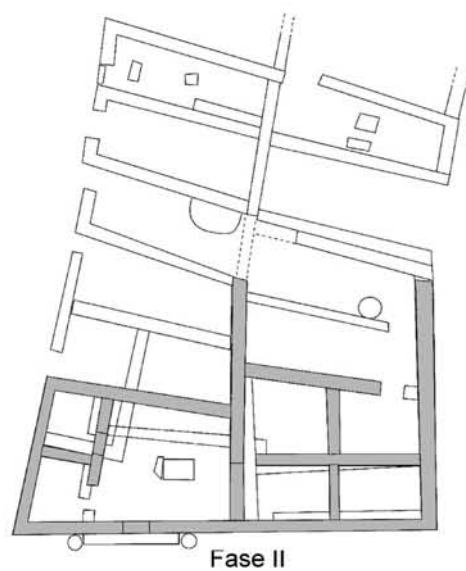
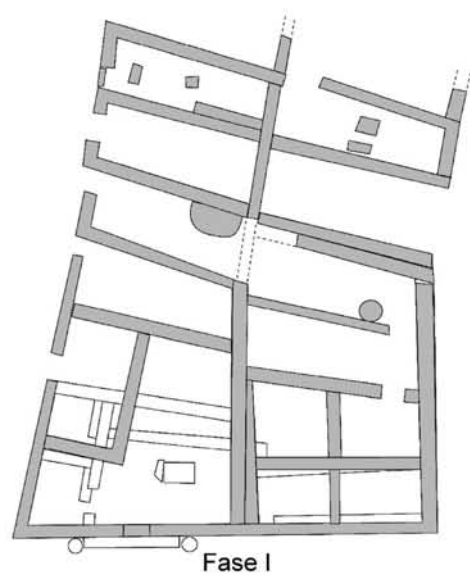

Fig. 6. Evolució constructiva de l'Edifici Singular A

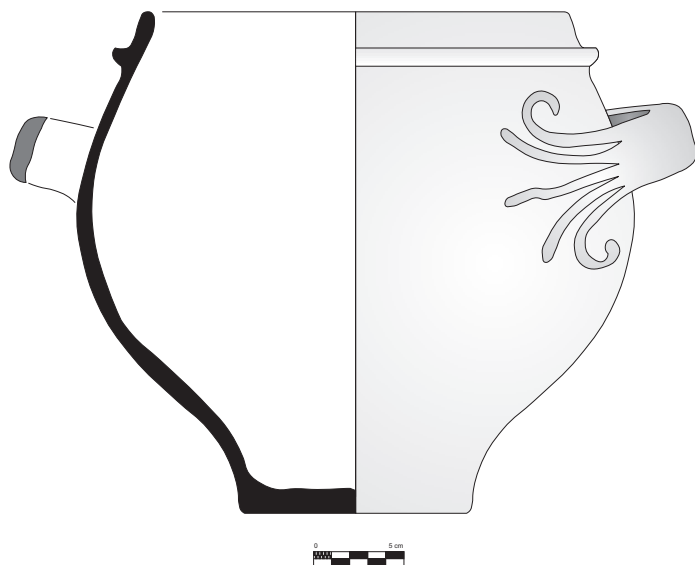

Fig. 7.
Estamne, ceràmica a mà (Edifici Singular A, sector 61, fase III, UE15029)
(dibuix de M. Cura 2006).

Foto 8.
Estamne, ceràmica a mà (Edifici Singular A, sector, 61, fase III, UE 15029).
Fotografia:
Núria Boleda
(Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga)

d'excavar, fet que no ens permet atorgar-li una funcionalitat a l'espai. Entre la fase V i III (final del segle -iv fins a la primera meitat del segle -iii) és el moment d'ús de l'edifici com a residència aristocràtica, la tercera fase del qual serà el moment d'auge (MONRÓS, en premsa). D'aquesta fase, es documenten als sectors 61 i 64/65, unes activitats que sortien del merament quotidià. Pel que fa el sector 61, les restes materials i les estructures constructives, ens indiquen que l'espai era usat per a reunions i banquets, possiblement relacionades amb l'elit que hi residia (fig. 7) (foto 8). A l'estança 65 s'hi van documentar dos enterraments infantils, diverses mandíbules d'animals (dues d'ovelles i una de cavall) i un xiulet d'os (CURA,

1989); a més s'hi van localitzar revestiments de fang i calç, pintats de color vermell. Aquests elements ens han fet considerar el sector 64/65 com un espai privat on es realitzaven pràctiques rituals.

Les fases posteriors mostren ja l'abandó del complex. Els sectors 62/63 i 64/65, que fins al moment havien restat units, es divideixen de manera que aquests quatre sectors queden completament inaccessibles a la segona meitat del segle -iii (fase II), per quedar totalment abandonat al final del segle -iii (fase I).

En el món ibèric català s'han documentat altres edificacions interpretades com a residències aristocràtiques, com són l'Edifici Públic de Burriac, una residència amb un espai per a reunions o recepcions (ZAMORA, 2007, p. 90-92), la zona 14 del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (MARTÍN [et al.], 2004, p. 265-284) o l'edifici C-D-O d'Alorda Park (ASENSIO [et al.], 2005, p. 597).

3.3. Els treballs d'excavació

La intervenció que es va dur a terme el 2008 al sector 64, es feia amb l'objectiu de poder aportar a l'estudi de l'Edifici Singular A una estratigrafia clara basada en una excavació amb metodologia actual, que permetés comprovar les hipòtesis que s'havien plantejat quant a fases i cronologies. Els resultats han estat molt positius ja que hem documentat totes les fases establertes (fig. 8).

Inicialment, cobert pel sòl d'ús (SL 15189) que deixà J. Maluquer de Motes, s'excavà un nivell de rebliment (UE 15226), sota del qual aparegué un primer paviment (SL 15227). Aquest, de terra batuda, estava en contacte amb un revestiment de fang i una finíssima capa de calç blanca (UE 15228) que cobria tota la paret sud i part de l'oest. En aquest moment, corresponent a la fase II, és a dir, segona meitat del segle -iii, el sector 64 s'obria al sector 260, per la porta que ja va documentar en J. Maluquer de Motes (PR 15145).

Per sota d'aquest nivell de circulació aparegué un estrat de rebliment (UE 15229) que cobria un nou sòl d'ús (SL 15230), que datarem a la primera meitat del segle -iii (fase III), el qual correspondria, sense dubte, al paviment documentat per M. Cura en el sector 65 (SL 15214). En la nostra intervenció, vam documentar, així com igualment ho féu l'anterior excavador, el revestiment de paret pintat de vermell en el nivell de rebliment. D'altra banda, també es van localitzar *in situ* metalls (ferro i plom), una base de gerra i

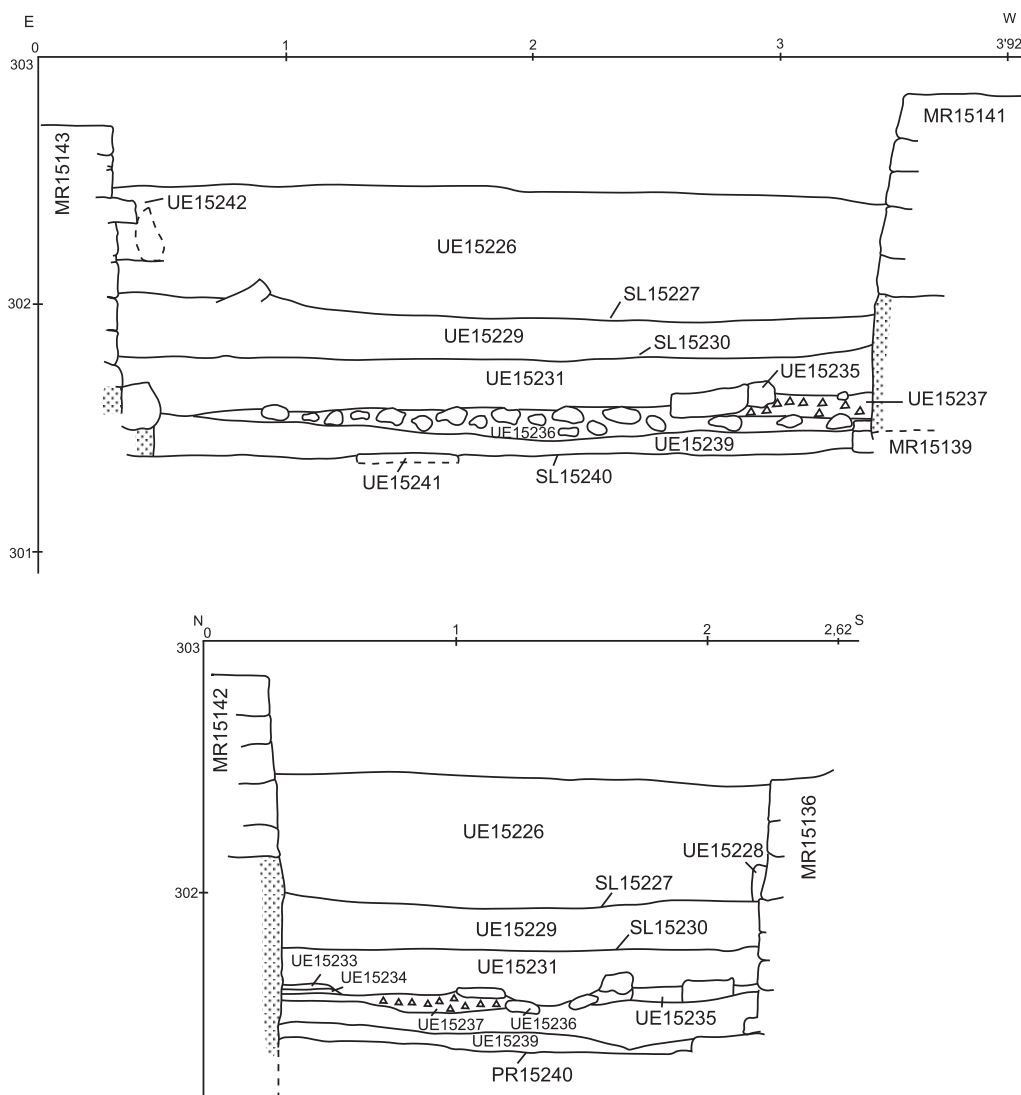

Fig. 8.
Seccions sector 64

closques d'ous, pràcticament tot concentrat a l'est del sector.

Per sota d'aquest paviment, i després d'un nivell d'amortització/regularització (UE 15231) on no aparegué cap tipus d'enterrament, contràriament al que succeí al sector 65, es documentà un enllosat (SL 15235) (foto 9), molt ben conservat a l'oest de l'estança i que s'anava perdent en estendre's cap a l'est, quedant només la preparació d'aquest construïda amb pedra petita (UE 15236). En relació amb l'enllosat, es va localitzar una llar (LL 15233) de la qual només en vàrem poder descobrir la meitat ja que es va trobar just sota el nivell de terra que aguanta el mur de separació entre el sector 64 i el 260 de la primera fase. De manera que, en aquesta fase (fase IV), de final del segle -iv, aquests dos sectors, el 64 i el 260, estaven units.

Finalment, es va desmuntar l'enllosat i la seva preparació per continuar l'excavació, sota del

qual aparegué un nou nivell de rebliment (UE 15239), que cobria un paviment (SL 15240) que s'adossava a un mur divisor amb el sector 65. Aquest sòl d'ús es va datar de mitjan segle -iv, per tant de la V fase. En aquest nivell s'abandonà la intervenció.

L'excavació del sector 64 ens ha permès, primerament, obtenir una estratigrafia i un registre arqueològic actual i, d'altra banda, comparar aquests resultats i utilitzar-los en l'estudi realitzat tant en l'estança annexa, el sector 65, com en el complex de l'Edifici Singular A, corroborant, així, les fases constructives i d'ús d'aquest edifici.

És difícil poder aprofundir en una interpretació del sector 64/65, sobretot en les primeres fases (fases VI i V), de resultes de la manca d'excavacions en els sectors adjacents, com podria ser el sector 260, amb el qual estaven units. Pel que fa a la fase III, els elements apareguts són força representatius per poder-los interpretar com un espai d'ús

Foto 9.
Sector 64,
enllosat SL 15235

de pràctiques rituals. Els dos enterraments infantils, les mandíbules d'ovella i d'èquid, així com les restes de revestiment vermell indiquen un ús especial d'aquesta estança; possiblement l'estudi del material metàl·lic (actualment en curs) ens porti més informació sobre el sector. Pel que fa a la segona fase, moment en què el sector 64 queda dividit del 65 per la construcció d'un mur, ens trobarem altre cop amb la problemàtica del sector 260, al qual s'obria al sector 64, que, com hem dit, resta per excavar. Però possiblement fos un espai de magatzem, ja que les seves parets es trobaven revestides de calç i s'hi documentaren llavors carbonitzades sobre el paviment, especialment a les cantonades. Pel que fa a l'última fase del poblament aquest espai sembla tenir, altre cop, una funció de magatzem (MONRÓS, 2008).

Així doncs, hem pogut mostrar una funcionalitat més completa respecte als sectors 64

i 65, la qual ja s'advertia en l'estudi fet per CURA (1989, p. 173-182). L'ús d'aquest espai es vincularà a pràctiques rituals, tenint en compte que cal indubtablement relacionant-lo amb el funcionament del sector 61 com a espai de reunió, dins el complex arquitectònic que forma l'Edifici Singular A com a residència aristocràtica.

4. La zona 17 o barri de l'Edifici Singular C

4.1. Introducció

Un altre espai on es concentraren els treballs durant la campanya del 2008 va ser el sector 20, el qual es troba en la part més oriental del denominat Edifici Singular C, juntament amb el sector 21.

Aquest conjunt arquitectònic s'ubica a la part nord de la Gran Plaça, delimitat a l'oest pel carrer 2 i al nord pel carrer 3 (fig. 2). La seva forma va quedar definida per un perímetre de 8 m de llargada i 10 m d'amplada, englobant en la seva àrea interna un total de 8 sectors, que mantenien entre ells una modulació molt similar.

El conjunt d'àmbits va rebre la denominació de zona 17 sota els paràmetres determinats en la divisió per zones que s'ha fet del jaciment com a resposta a les necessitats aparegudes en les intervencions modernes. L'objectiu principal d'aquesta acció va ser unificar totes les nomenclatures que s'havien anat establint al llarg dels treballs realitzats en aquesta part del jaciment per a una millor sistematització de l'estudi.

Els inicis de les intervencions que van posar de manifest aquest edifici van anar a càrrec del sacerdot de Solsona, Mn. Llorens, l'any 1971. Durant el seu període d'activitat acotà els espais ubicats a la part nord del conjunt (sectors 15, 17, 19, 20 i 21), és a dir, aquells que s'obrien al carrer 3, situats al costat del sector 10, en aquest cas a la part sud-oest d'aquest barri. Així mateix, atorgà una primera denominació a tots els espais descoberts, seguint una correlació alfabètica que partia de la lletra I fins a la M.

A partir del 1975 va ser en J. Maluquer de Motes amb un equip de la Universitat de Barcelona qui continuà els treballs arqueològics. La nomenclatura dels sectors es va veure modificada, passant d'una successió alfabètica a una numèrica. Com a conseqüència, el conjunt estaria format pels sectors que anirien del 10 fins al 23, en aquest cas no consecutius. El següent excavador d'aquesta zona, M. Cura, mantingué el model establert pel

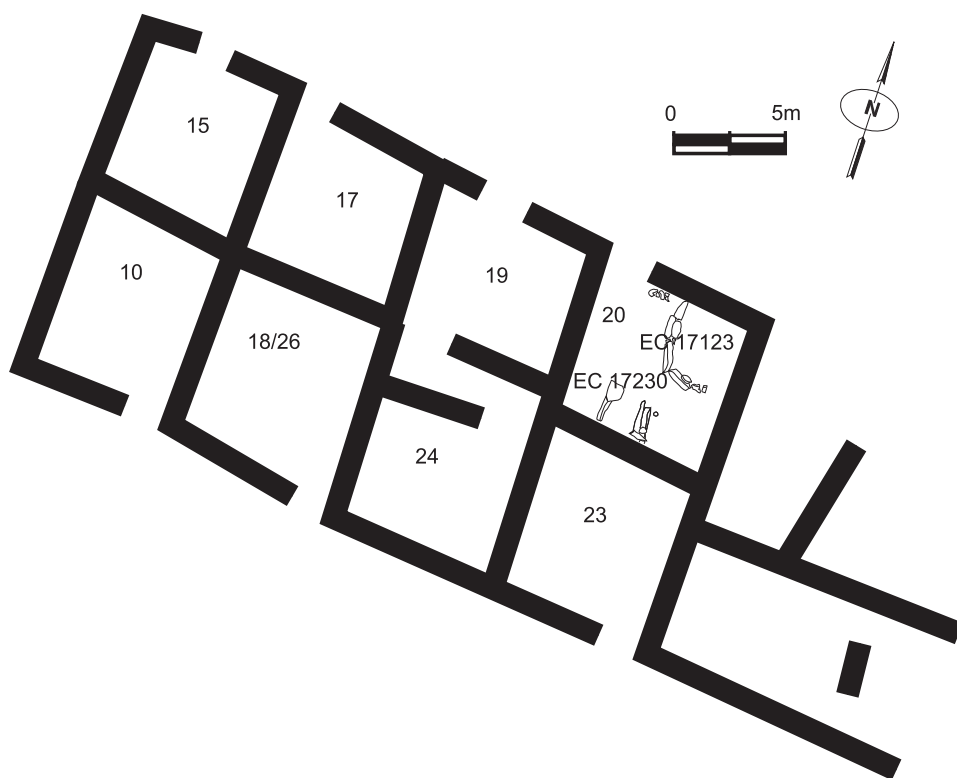

Fig. 9.
Planta de l'Edifici
Singular C.

seu antecessor. Al mateix temps, va prosseguir les intervencions en un únic sector d'aquest edifici, concretament el 17.

4.2. Evolució de l'Edifici Singular C

La llarga tradició investigadora que ha conegut aquest jaciment, ha permès un ampli coneixement de l'evolució arquitectònica, amb graus diferents de minuciositat, de la gran majoria de les estructures que conformaven l'assentament.

Quant a l'Edifici Singular C la primera fase documentada va proporcionar una cronologia de final del segle -III (c. -200), present als sectors septentrionals (sectors 15, 17, 19 i 20). En els espais localitzats a la part meridional (sector 10, 18/26 i 23), la pèrdua de tot tipus d'informació va generar que l'establiment d'una datació fos inviable (fig. 9).

Als sectors 15 i 17 les intervencions arqueològiques van continuar, concretant-se el segon moment d'ocupació en una cronologia de segona meitat del segle -III. A la resta de sectors els treballs van prosseguir amb diverses neteges dels paviments, sense cap tipus de registre.

L'última fase registrada es delimità al sector 17, on un conjunt d'estructures van definir la composició d'un nou moment d'ocupació. Malauradament, el registre material no s'ha

mantingut fins als nostres dies, fet que impossibilita la precisió d'una cronologia.

Aquest desequilibri en les intervencions provoca que una visió evolutiva global sigui, ara per ara, difícil de plantejar.

4.3. Els treballs arqueològics

L'inici dels treballs desenvolupats en la campanya del 2008 en aquest barri del Molí d'Espígol, es va determinar per la gran quantitat d'interrogants que havien quedat oberts al llarg dels treballs que s'hi havien desenvolupat amb anterioritat.

La primera qüestió que es decidí va ser la d'intervenir en un dels sectors que només presentava un nivell excavat, ja que espais com el 15 o 17 es trobaven a una cota molt més baixa. La segona qüestió que es valorà va ser la qualitat de la documentació que ens ha arribat fins a l'actualitat: en aquest cas, com en el dels sectors situats a la banda meridional, les dades disponibles eren inexistents, essent els únics espais mínimament complets el 19 i el 20. El segon d'aquests presentava una problemàtica concreta, centrada en el moment de la seva primera intervenció on es va detectar un nivell d'ús amb una gran disparitat entre la banda est i l'oest. L'intent de comprendre aquesta situació ens portà finalment a la focalització del treball en aquest espai.

Foto 10.
Sector 20, UUEE
17210 i 17211

L'àrea interna presentava uns 15 m² delimitada al nord pel MR 17120, a l'est pel MR 17121, a l'oest pel 17116 i al sud pel MR 17122. L'accés s'efectuava des del carrer 3, mitjançant una porta (PR 17177) situada al costat oest del mur nord (MR 17120).

Els treballs arqueològics desenvolupats en el seu interior es van veure completament determinats per la feina portada a terme per Mn. Llorens als anys 70. En aquell moment, el sector es considerà dividit en dues parts, al costat est s'hi observà un gran nombre d'equipaments, concentrats a l'angle nord-est, entre els quals destacava una superfície enllosada que definia la cantonada nord-est (establerta pels murs MR 14120 i MR 17121). Al seu voltant, un conjunt de tovots fixava el perfil d'aquest element, fet que va portar a plantejar la hipòtesi que es podria haver tractat d'un espai tancat. Per altra part, una llar de foc, una estructura de fusta i un enllosat precedint l'anterior, per la seva part sud, completaven la composició del paviment.

La descripció de la part oest resulta del tot confusa, ja que el problema principal radicà en el fet que no es detectà la interfàcies corresponent al nivell d'ús, tal com havia ocorregut en la part est. Mn. Llorens, responsable de les intervencions, determinà profunditzar en l'estratigrafia fins que, segons les seves paraules, el trobà (LLORENS, 1972). En aquest punt abandonà els treballs al sector 20, segons les descripcions consultades.

La nostra intervenció partia, doncs, de la idea que les dades esmentades feien referència al punt en què es trobava el nivell del sector en l'actualitat, i que corresponien a un nivell homogeni i uniforme. No obstant això, la neteja del sector prèvia a l'inici de l'excavació ja ens mostrà que la remoguda de terres executada a la part oriental descendí per sota del nivell estratigràfic referenciat a les dades consultades (LLORENS, 1972). Qüestió aquesta que s'observà un cop retirat tot el sediment acumulat des de la darrera intervenció (UUEE 17210 i 17211), donada la gran quantitat de petits elements vegetals (branquetes i canyes) (foto 10) que es registrà a tota la part oest de l'espai. Element determinat com aspecte diferenciador de la terra que fou remoguda als anys 70 i aquella que no va ser excavada en aquell moment.

El treball arqueològic pròpiament dit proporcionà la documentació de diferents refaccions de nivells d'ús, totes elles detectades no sense certes dificultats a conseqüència del pèssim estat de conservació. El primer d'aquests paviments (SL 17222) es va localitzar amb l'extracció de l'enllosat ubicat a la part meridional del sector, on es registrà la seva preparació amb una capa de terra molt fina. El nivell d'ús únicament quedava reduït a aquesta part sud, ja que la resta havia sofert les modificacions antròpiques abans comentades. Malgrat tot, es va poder constatar una important dispersió de llavors cremades (UE 17221) concentrades al costat del mur sud (MR 17122). Finalment, a la part central s'observaren els indicis d'una possible es-

Foto 11.
Sector 20,
detall EC 17230

estructura de fusta, en localitzar-se dos forats de pal (UUEE 17223 i 17233) situats un davant de l'altre, aspecte que dóna la idea d'un element no gaire ample. Tot i les dificultats per establir una hipòtesi ferma sobre les activitats que es portaven a terme en aquest indret, es torna a constatar tal com es podia advertir al primer nivell, que la manipulació i l'emmagatzematge del gra haurien tingut també un paper destacat.

La continuació del treball va permetre la detecció d'un altre paviment argilós, SL 17225, sobre el qual muntava un nivell de regularització (UE 17224) de l'anterior nivell d'ús (SL 17222). Es registrà de manera molt poc homogènia, ja que només es va veure de forma clara adossat al mur oest i a la part est, on un conjunt de pedres caigudes del mur tallaven aquest estrat. Al seu interior no es documentà cap tipus d'estructura ni element que permetés una interpretació aproximada de la seva funció; molt probablement, el fet de realitzar-s'hi refaccions tan successives, en lapses de temps tan curts, hauria provocat que no en quedessin restes.

L'últim paviment detectat (SL 17228) estava constituït per margues, de consistència considerable, que van anar desapareixent a mida que vàrem arribar a la meitat del sector, fet que continuava la tònica general. Dues són les qüestions que és necessari destacar: en primer lloc, va ser en aquesta superfície on s'assentà la raconera (EC 17123) documentada en diverses fases, la qual conservà en totes elles la seva morfo-

logia i composició interna amb aportacions de terra normalment argiloses. En segon lloc, es prestà especial atenció al mur sud, MR 17122, on es localitzà una estructura adossada a ell (EC 17230) (foto 11), constituïda per dues fileres de pedres de format gran amb forma de «U» i amb una orientació nord-sud. La seva funcionalitat resulta difícil de definir de resultes de no haver-se trobat cap tipus d'indici que donés informació, a excepció d'una pedra arrodonida al costat est. Aquest element possiblement respongui a una pedra activa de molí de vaivé, però difícilment definidora de la utilització de l'estructura esmentada.

Així mateix, una visualització completa d'aquest mur sud corresponent a aquest moment permeté detectar-ne una modificació (UE 17232), fet que ens portà a considerar una anàlisi més acurada d'aquest espai i a disposar d'una visió de conjunt amb l'EC 17230. Aquesta percepció ens va fer adonar que l'extrem est de l'estructura va ser constituït inicialment com a mur (MR 17231), amb una variació en l'orientació respecte dels límits murals detectats fins ara en aquest edifici. La informació que tenim no ens permet arribar a conclusions determinants, ja que la documentació de la continuació d'aquest nou mur només seria possible amb l'excavació del sector 23, adossat al 20 per la seva banda meridional. Malgrat tot, el registre d'aquests equipaments sembla indicar que a partir d'aquesta última fase detectada, el sector 20 presentava unes característiques compositives diferents a les

constatades en les seves fases posteriors, que són les que actualment coneixem.

L'acció portada a terme en aquest espai als anys 70 modificà de manera molt greu l'estratigrafia del sector que ens ocupa. Aquest fet ha estat el causant que la major part dels estrats documentats es puguin interpretar només de manera parcial. Tot i això, es podria parlar d'un sector on es van fer constants refaccions de paviments, possiblement conseqüència de l'activitat en ell desenvolupada, centrada en la transformació i elaboració de productes segurament agroalimentaris. La generació de deixalles o de matèria acumulada podria haver propiciat aquest fet. L'anàlisi del conjunt ceràmic va portar certes dificultats per establir una datació concreta, a conseqüència de la seva escassetat. Malgrat tot, sembla que ens mouríem en una cronologia de mitjan segle -III.

Per últim, cal insistir de nou que sembla haver-se detectat una nova fase constructiva d'aquest sector on es percep un canvi en el model estructural dels murs respecte del documentat fins ara. Aquesta qüestió, de moment, no es pot aclarir d'una manera

ferma fins que les intervencions arqueològiques no s'estenguin als sectors adjacents. La seva cronologia, de moment, no es pot concretar.

5. A manera de conclusió

Els treballs desenvolupats al llarg d'aquests darrers anys han generat un important volum de dades noves que lluny de confirmar el que fins ara sabíem sobre el Molí d'Espígol aporten prou evidències per tal de modificar-ne les hipòtesis fins ara plantejades. Si bé les novetats més radicals s'han produït en relació amb la cronologia inicial de l'assentament i del sistema defensiu a ell associat, també la recerca en altres parts del jaciment ens permet començar a percebre amb més claredat l'evolució, el sentit i el significat d'alguns dels espais més emblemàtics del Molí d'Espígol, com ara l'Edifici Singular A o, de manera més parcial, l'Edifici Singular C, en el seu context social i econòmic.

Amb tot, aquest és un camí a penes iniciat, que ara ha de consolidar-se i al qual cal donar la continuïtat necessària per poder avançar en la recerca sobre el Molí d'Espígol.

Bibliografia

- ASENSIO, D. [et al.] (2005). «Evidències arqueològiques del procés d'emergència d'èlits aristocràtiques a la ciutatella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)». *Món ibèric als Països Catalans: XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 14-15 de novembre de 2003)*, I, Puigcerdà, p. 597-613.
- CURA, M. (1989). «Enterraments infantils al Molí d'Espígol de Tornabous (Urgell, Lleida)». *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses: Inhumaciones infantiles en el ámbito mediterráneo espanyol (siglos VII aC al II dC)*, núm. 14, p. 173-182.
- CURA, M. (1996). *El jaciment del Molí d'Espígol (Tornabous-L'Urgell). El desenvolupament de les societats pre-romanes a la Catalunya interior*. Tesis doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.
- CURA, M. (2006). *El jaciment del Molí d'Espígol (Tornabous-Urgell). Excavacions arqueològiques 1987-1992, Monografies Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona*, 7, Barcelona.
- GRACIA, F. (2004). «Datos para el análisis del concepto de el espacio público en los oppida ibéricos: templos, edificios comunitarios y almacenes», a Augusta-Boularot, S., Lafon, X. (dirs.), *Des Ibères aux Vénètes. Phénomènes proto-urbains et urbains de l'Espagne au nord de l'Italie (VIe-Ile siècles av. J.-C.)*, Collection de l'École Française de Rome, 328, París, p. 79-111.
- JUNYENT, E., LÓPEZ, J.B., MOYA, A., TARTERA, E. (2009). «L'accés fortificat i les portes en el sistema defensiu de la fortalesa dels Vilars (Arbeca, les Garrigues)». *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 19, p. 307-334.
- LLORENS, A. (1972). *Diario de excavación 1970-1972*, inèdit, Solsona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1982). «Molí d'Espígol, Tornabous». *Excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 272-277.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1986). *Molí d'Espígol: Tornabous: poblat ibèric. Guies de jaciments arqueològics*, Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J. (1987). *Història de Catalunya, I. Prehistòria i edat antiga (fins al segle III aC)*, Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J., BALDELLOU, V., JUNYENT, E., CURA, M. (1971). «Colaboración de la Universidad de Barcelona en las excavaciones del poblado ibérico del Molí d'Espígol, en Tornabous». *Pyrenae*, núm. 7, p. 19-46.
- MARTÍN, A. [et al.] (2004). «La zona 14 de l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Un conjunt arquitectònic dels segles IV i III aC». *Cypsela*, núm.15, p. 265-284.
- MONEO, T. (2003). *Religio iberica. Santuarios, ritos y divinidades (siglos VII-I aC)*, Bibliotheca Archaeologica Hispana, 20, Madrid.
- MONRÓS, M. (2008). *La problemàtica de la reconstrucció del registre d'excavacions antigues: el cas de Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)*. Treball de màster inèdit. Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- MONRÓS, M. (en premsa). «L'Edifici Singular A de la ciutat ibèrica del Molí d'Espígol (Tornabous, l'Urgell): interpretació i funcionalitat». *Cypsela*, núm.18.
- PRINCIPAL, J. (2003). *Campanya 2001 de consolidació del jaciment del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)*. Memòria d'intervenció arqueològica inèdita. Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.
- PRINCIPAL, J. (2006-2007). «Els orígens preibèrics del Molí d'Espígol (Tornabous, l'Urgell): establiment i evolució de l'hàbitat durant la primera edat del ferro», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, núm. 16-17, p. 111-128.
- ZAMORA, D. (2007). «L'oppidum de Burriac. Centre del poder polític de la Laietània ibèrica». *Laietània*, núm. 17, p. 90-92.